

ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳՄԱՆ ՁԵՎԵՐԸ

ՍԵՐԳԵՅ ՔՈՉԱՐՅԱՆ

Երևանի պետական համալսարան

Իրավունքի համակարգումն ընդհանուր հատկանիշներով օժտված իրավական ակտերի միավորմանն ուղղված մշտական իրավաբանական գործունեություն է, որի նպատակներն են գործող իրավադրույթների կատարելագործումը, հակասական կարգավորումների, բացերի, հնացած դրույթների վերացումը և իրավական նյութից օգտվելու հարմարավետության ապահովումը:

Սույն աշխատանքի շրջանակներում ուսումնասիրվել են իրավական ակտերի համակարգման ձևերի տարբերություններն ու առանձնահատկությունները, վերլուծվել են դրանց տեսական և գործնական իմաստները, մեր իրավական համակարգում առկա ձևերի կիրառման արդյունավետությունը, ինչպես նաև հիմնավորվել է կոնսոլիդացիայի օրենսդրական ամրագրման անհրաժեշտությունը: Կատարվել է նաև մասնագիտական գրականության մեջ առկա համակարգման ձևերի խմբավորում:

Բանալի բառեր – *համակարգման ձև, կոդիֆիկացիա, իրավական ակտերի հաշվառում, կոնսոլիդացիա, ինկորպորացիա, օրենսդրություն, հակասություն, իրավական համակարգ, կրկնություն, նորմատիվ զանգված*

Ներածություն

Իրավական ակտերի բազմազանության հաղթահարման, գործող կարգավորումների միջև բացերի, հակասությունների, դրանցում կրկնությունների վերացման խնդիրը արդիական է եղել բոլոր ժամանակներում: Հասարակական հարաբերությունների արագ զարգացման պայմաններում պահանջվում է իրավական կարգադրագրերի պարբերաբար թարմացում, ինչը հանգեցնում է նաև իրավաստեղծ գործունեության ընդլայնմանը և իրավասու սուբյեկտներ-

* **Սերգեյ Քոչարյան** – իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, ԵՊՀ պետության և իրավունքի տեսության ու պատմության ամբիոնի դոցենտ

Сергей Кочарян – кандидат юридических наук, доцент кафедры теории и истории государства и права ЕГУ

Sergey Kocharyan – Candidate of Legal Sciences, Associate Professor at YSU Chair of Theory and History of State and Law

Էլ. փոստ՝ s.kocharyan@ysu.am ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0493-2425>

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Ստացվել է՝ 28.10.2025

Գրախոսվել է՝ 21.11.2025

Հաստատվել է՝ 28.11.2025

© The Author(s) 2025

րի կողմից ընդունվող իրավական ակտերի բազմազանությանը: Նման իրավիճակում անխուսափելի է դառնում իրավական կարգադրագրերի կրկնությունների, հակասությունների, անճշտությունների, ինչպես նաև հնացած դրույթների առկայությունը: Այսպիսի երևույթները հաղթահարելու լավագույն միջոց է իրավական ակտերի համակարգումը, որի անհրաժեշտությունն առաջանում է իրավունքի բոլոր ճյուղերում:

Վերոգրյալով պայմանավորված՝ համակարգման տարբեր ձևերի տեսական իմաստների ուսումնասիրությունը և դրանց կիրառման՝ գործնականում առկա խնդիրների բացահայտումը առավել քան հրատապ են:

Համակարգման հիմնական ձևերի առանձնահատկությունները

Իրավունքի համակարգումն ընդհանուր հատկանիշներով օժտված իրավական ակտերի միավորմանն ուղղված մշտական իրավաբանական գործունեություն է, որի նպատակներն են գործող իրավադրույթների կատարելագործումը, հակասական կարգավորումների, բացերի, հնացած դրույթների վերացումը և իրավական նյութից օգտվելու հարմարավետության ապահովումը: Պետք է համաձայնվել Դ. Ա. Աբդիևայի արտահայտած այն տեսակետի հետ, որ համակարգման հիմնական պատճառը պայմանավորված է իրավունքի համակարգվածությունը պահպանելու անհրաժեշտությամբ, որի նշանակությունը ժամանակակից տեխնոլոգիաների զարգացման մարտահրավերների պայմաններում մեծանում է իրավունքի բոլոր ճյուղերում¹:

Մասնագիտական գրականության մեջ գոյություն ունեն իրավական ակտերի համակարգման բազմաթիվ բնորոշումներ: Այդ բազմազանության մեջ կողմնորոշելու համար դրանք դասակարգվում են երկու խմբի՝ ծավալուն և սահմանափակ: Ծավալուն մոտեցումներում համակարգումը դիտարկվում է որպես իրավական ակտերի միավորման միջոցով դրանց կանոնակարգմանն ուղղված գործունեություն²: Միևնույն ժամանակ, հիմնախնդրին անդրադարձած հեղինակների մեծ մասը կարծում է, որ համակարգման պետք է ենթարկվեն միայն օրենսդրական կամ նորմատիվ իրավական ակտերը³: Այսպիսի մոտեցումները համարվում են սահմանափակ:

¹ Տե՛ս **Абдиева Д. А.** Виды систематизации законодательства в условиях современной динамики права // Образование и право. – 2023. – № 6, էջ 73-77, DOI 10.24412/2076-1503-2023-6-73-77:

² Տե՛ս **Карташов В. Н.** Теория правовой системы общества. В 2 т. Т. 1. – Ярославль: ЯрГУ, 2005, էջ 423, **Кашанина Т. В.** Юридическая техника: учебник. – М.: Эксмо, 2007, էջ 307, **Томин В. А.** Юридическая техника: учебное пособие. СПб., 2015, էջ 67:

³ Տե՛ս, օրինակ՝ **Пиголкин А. С.** Систематизация законодательства / в учебнике Теория государства и права, под ред. А. С. Пиголкина. – М.: Юрист-Издат, 2006, էջ 438, **Мухаев Р. Т.** Теория государства и права: учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005, էջ 375, **Протасов В. Н.** Теория государства и права: учебное пособие для вузов – 5-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство Юрайт, 2020, էջ 91, **Алексеев С. С.** Общая теория права: учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Проспект, 2009, էջ 469, **Лазарев В. В., Липень С. В.** Теория государства и права: учебник для вузов. – 5-е изд., испр. и доп. – М.: Издательство Юрайт, 2020, էջ 291:

Իրավունքի տեսության մեջ առանձնացվում են համակարգման հետևյալ ձևերը՝ կողիֆիկացիա, կոնսոլիդացիա, ինկորպորացիա և հաշվառում, սակայն ոչ բոլոր հեղինակներն են ընդունում բոլորի կարևորությունը: Ս. Ս. Ալեքսենը համարում է, որ ձևերը համակարգման նպատակներին հասնելու միջոցներ են, իսկ դրանց վերաբերելի են միայն կողիֆիկացիան և ինկորպորացիան: Ըստ հեղինակի՝ բացի այս երկու հիմնական միջոցներից, գոյություն ունեն իրավունքին համակարգվածություն հաղորդելու այլ եղանակներ, մասնավորապես՝ ընդլայնված ակտեր ստեղծելը, տեղեկատվական աշխատանքները և այլն⁴: Մեր կարծիքով՝ այդքան էլ ճիշտ չէ անտեսել համակարգման որոշ ձևերի կարևորությունը, քանի որ ժամանակակից տեխնոլոգիաների արագ զարգացման դարաշրջանում փոխվում են հասարակական կյանքի բոլոր ոլորտները, միաժամանակ զգալիորեն ընդլայնվում է իրավական կարգավորման ոլորտը, և արդյունքում աճում է կարգավորիչ իրավական զանգվածը: Իսկ համակարգման ձևերից յուրաքանչյուրն ուղղված է որոշակի պահանջմունքների բավարարմանը, հետևաբար՝ իրավական ակտերի միավորում պահանջող իրավիճակում դրանցից որևէ մեկի ընտրությունը ցանկացած կոնկրետ դեպքում կախված է ցանկալի արդյունքի կամ նպատակին հասնելու անհրաժեշտությունից: Այսպիսի պայմաններում պետք է ոչ թե կրճատել համակարգման միջոցները, այլ մշակել, գիտականորեն հիմնավորել և առաջարկել նոր հնարավորություններ:

Վ. Ա. Տոմինը վստահաբար նշում է, որ հաշվառումը շատ արդյունավետ իրավաբանական գործունեություն է և որպես համակարգման տեսակ՝ ներառում է իրավական ակտերի հավաքագրումը, պահպանումը, գրանցումը, որոշակի կարգով դասավորվածությունը և հսկողությունը՝ դրանք արագ որոնելու և գործածելու համար: Հեղինակն արդարացիորեն նկատում է, որ հաշվառումը զգալի նշանակություն ունի ինչպես իրավաիրացման, իրավակիրառ, իրավաստեղծ գործընթացներում, այնպես էլ իրավադաստիարակչական աշխատանքներում: Բացի այդ, ունենալով նաև ինքնուրույն նշանակություն, այն կողիֆիկացիայի, կոնսոլիդացիայի և ինկորպորացիայի բաղկացուցիչ մաս է, դրանց սկզբնական փուլը⁵:

Հաշվառման ենթակա են օրենքները, նախագահի նորմատիվ որոշումները, կառավարության որոշումները, գործադիր իշխանության այլ կառույցների, տեղական ինքնակառավարման մարմինների ակտերը, դատարանի որոշումները, միջազգային պայմանագրերը և այլն⁶:

⁴ St' u **Алексеев С. С.** Общая теория права: учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Проспект, 2009, էջ 471:

⁵ St' u **Томин В. А.** Юридическая техника: учебное пособие. СПб., 2015, էջ 74:

⁶ St' u **Миронов В. О., Зин Н. В.** Систематизация законодательства: понятие и виды. Право и государство: теория и практика, 2019, № 7(175), էջ 48-50:

Առանձնացվում են հաշվառման հետևյալ տեսակները՝ մատյանային, քարտային, ավտոմատացված և գործող ակտերի տեքստերի նկատմամբ հսկողությունը⁷: Դրանք իրագործվում են տարբեր սկզբունքային չափանիշներով, որոնցից առավել տարածված են ժամանակագրականը, այբբենականը և առարկայականը: Ավտոմատացված հաշվառումն իրագործվում է համակարգչային տեխնիկայի կիրառման հիման վրա, և պետք է համաձայնվել Ս. Վ. Բոշնոյի այն տեսակետի հետ, որ տեխնոլոգիական զարգացման ժամանակակից պայմաններում այն առավել գերադասելի է դառնում⁸:

«Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքն ամրագրում է հաշվառում իրականացնելու որոշակի կարգավորումներ: Մասնավորապես, ըստ 26-րդ հոդվածի՝ նորմատիվ իրավական ակտն ընդունող մարմինը պարտավոր է սահմանված կարգով իրականացնել իր կողմից ընդունված իրավական ակտերի ներքին հաշվառում և պահպանում ընդունող մարմնի սահմանած կարգով: Ինչպես նկատում է Գ. Դանիելյանը, էլեկտրոնային եղանակով նորմատիվ իրավական ակտերի պահպանման ներկայիս հնարավորությունների պարագայում նպատակահարմար է նախատեսել դրանց պահպանությունը նաև հիշյալ եղանակով⁹: Այսօր, թվային տեխնոլոգիաների զարգացմանը զուգընթաց, էլեկտրոնային հաշվառումը մեծ պահանջարկ է ստանում: Իրավական ակտերի բազմազանության և դրանց՝ որոշակի չափանիշներով կանոնակարգվածության լիարժեքության ապահովումն անհրաժեշտ է ինչպես օրենսդրության հետագա մշակման, այնպես էլ իրավական նորմերի արդյունավետ վերլուծության ու կիրառման համար: Հաշվառման այս տեսակը թույլ է տալիս թարմացնել գործող իրավական ակտերում պարունակող տեղեկատվությունը, ապահովել դրանց արագ ու հարմար մուտքը և կրճատել որոնման վրա ծախսվող անհրաժեշտ ժամանակը: Նման համակարգի ստեղծումը պահանջում է համալիր աշխատանք բոլոր իրավական ակտերը հավաքագրելու, վերլուծելու և դասակարգելու համար, ինչը բարդ գործընթաց է: Հետևաբար՝ մասնագիտական գրականության մեջ արտահայտված այն տեսակետը, որ հաշվառումը համարվում է համակարգման ամենապարզ ձևը¹⁰, մեր կարծիքով, այդքան էլ համոզիչ չէ:

⁷ Տե՛ս **Ящук Т. Ф.** Систематизация российского законодательства в советский период: монография. – Омск: Изд-во Ом. гос. ун-та, 2021, էջ 77-78, Проблемы общей теории права и государства / Под общ. ред. В. С. Нерсесянца. – М.: Норма, 2004, էջ 350-351:

⁸ Տե՛ս **Бощно С. В.** Учёт нормативных правовых актов / Право и современные государства, 5/2018, 58-64 էջեր, DOI: <http://dx.doi.org/10.14420/ru.2018.5.6>:

⁹ Տե՛ս **Դանիելյան Գ.** Իրավաստեղծ գործունեություն և իրավաբանական տեխնիկա. ուսումնական ձեռնարկ, Եր., «Տիգրան Մեծ» հրատ. 2021, էջ 208:

¹⁰ Տե՛ս, օրինակ՝ Теория государства и права: Учебник / Под ред. Р. А. Ромашова. – СПб.: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2005, էջ 272:

Ըստ Տ. Վ. Կաշանինայի՝ ինկորպորացիան որոշակի չափանիշներով իրավական ակտերի միավորումն է միասնական ժողովածուներում՝ առանց բովանդակության և ձևի որևէ փոփոխության¹¹: Որպես համակարգման ինքնուրույն ձև՝ այն ունի որոշակի առանձնահատկություններ: Ինկորպորացիա իրականացնող մարմինն իրավասու չէ վերացնել, փոփոխել գործող իրավակարգավորումները կամ սահմանել նորերը:

Ըստ ինկորպորացիա իրականացնող սուբյեկտների և դրա իրավական հետևանքների՝ մասնագիտական գրականության մեջ առանձնացնում են համակարգման այս ձևի պաշտոնական և ոչ պաշտոնական տեսակները¹²: Ըստ Ս. Ս. Ալեքսենի՝ պաշտոնական ինկորպորացիան իրականացվում է իրավասու պետական հաստատությունների կողմից այն իրավաստեղծ մարմինների հանձնարարությամբ և վերահսկողությամբ, որոնք վերջում համապատասխան կարգով հաստատում են ժողովածուն, իսկ ոչ պաշտոնականը՝ տարբեր կազմակերպությունների կամ առանձին անձանց կողմից իրենց նախաձեռնությամբ՝ առանց իրավաստեղծ մարմնի հատուկ հանձնարարության և վերահսկողության¹³: Ոչ պաշտոնական ինկորպորացիայի արդյունքում ստեղծված ժողովածուները կամ հավաքածուները չեն պարունակում պաշտոնական տեղեկատվություն, և իրավական ակտերի մշակման կամ կիրառման ժամանակ չի թույլատրվում հղում կատարել դրանց:

Համակարգման այս ձևի տեսակների շարքում որոշ հեղինակներ առանձնացնում են նաև կիսապաշտոնական ինկորպորացիան, որը, նրանց կարծիքով, իրականացվում է լիազորված գերատեսչությունների կողմից իրավաստեղծ մարմնի հանձնարարությամբ, բայց ոչ վերահսկողությամբ և արդյունքների հաստատմամբ: Ըստ այս հեղինակների՝ այսպիսի գործընթացի արդյունքում ստեղծված ակտի բովանդակությունը չունի պաշտոնական բնույթ¹⁴: Ակնհայտ է, որ հետևանքների առումով համակարգման այս եղանակը նույնանում է ոչ պաշտոնական ինկորպորացիայի հետ: Հետևաբար, եթե որպես դասակարգման հիմք վերցնենք իրավական հետևանքները, ապա կարելի է առանձնացնել ինկորպորացիայի պաշտոնական և ոչ պաշտոնական, իսկ ըստ սուբյեկտների՝ պաշտոնական, կիսապաշտոնական ու ոչ պաշտոնական տեսակները:

¹¹ Տե՛ս **Капанина Т. В.** Юридическая техника: учебник. – М.: Эксмо, 2007, էջ 328:

¹² Տե՛ս **Мухаев Р. Т.** Теория государства и права: учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005, էջ 376:

¹³ Տե՛ս **Алексеев С. С.** Общая теория права: учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Проспект, 2009, էջեր 475, 480:

¹⁴ Տե՛ս, օրինակ՝ **Абдиева Д. А.** Систематизация законодательства в условиях перехода к новому технологическому укладу: дис. ... канд. юрид. наук: 5.1.1. Теоретико-исторические правовые науки / Абдиева Даткайым Акылбековна. – М., 2024, էջ 81, **Карнаухова Е. В.** Понятие инкорпорации локальных нормативных правовых актов. Юридическая наука и правоохранительная практика, № 3 (6), 2008, 4-14 էջեր, <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-inkorporatsii-lokalnyh-normativnyh-pravovyh-aktov/viewer> (մուտք՝ 26.09.2025):

Հայաստանի Հանրապետությունում ինկորպորացիան համարվում է համակարգման տարածված ձև և հասկացվում է որպես որոշակի մակարդակի ակտերի լրիվ կամ մասնակի միավորում: «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» օրենքի 25-րդ հոդվածի 6-րդ մասն ամրագրում է, որ պաշտոնական ինկորպորացիայի կարգը սահմանվում է արդարադատության ոլորտում Կառավարության քաղաքականությունը մշակող և իրականացնող նախարարի հրամանով:

Կոդիֆիկացիան համարվում է համակարգման ամենաբարդ ձևը: Իրավագիտության մեջ այն հասկացվում է որպես նոր, համախմբված, համակարգված նորմատիվ իրավական ակտ ստեղծելուն ուղղված՝ պետության իրավաստեղծ մարմինների գործունեություն, որն իրականացվում է գործող օրենսդրության խորը և բազմակողմանի մշակման ու դրանում նոր էական փոփոխությունների ներդրման միջոցով: Համակարգման այս ձևի հիմնական առանձնահատկությունն իրավունքի ճյուղերին կամ ինստիտուտներին վերաբերող կոտակված նորմատիվ նյութի ներքին մշակման միջոցով նոր իրավական ակտի ստեղծումն է, ինչից բխում է կոդիֆիկացիայի խնդիրը՝ հնարավորինս համարժեք արտացոլել սոցիալական շահերը, իրավաբանորեն ձևակերպել և ամրապնդել ամենահիմնարար ու կայուն հասարակական հարաբերությունները և համապատասխան իրավական հիմք ստեղծել հետագա սոցիալական վերափոխումների համար¹⁵:

Առանձնացվում են կոդիֆիկացիայի հետևյալ երկու բնութագրիչ գծերը՝ հասարակական հարաբերությունների կարգավորման մեջ, ըստ էության, որոշակի փոփոխությունների ներդրում և դրա արդյունքում մեկ համախմբված ակտի ստեղծում մի քանիսի փոխարեն¹⁶: Այդպիսի ակտը սովորաբար անվանում են օրենսգիրք: «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետի համաձայն՝ դա օրենք է, որը միավորում է իրավունքի ամբողջ ճյուղի կամ դրա առանձին մասի՝ համասեռ հասարակական հարաբերությունները կարգավորող բոլոր կամ հիմնական նորմերը: Պ. Յու. Գորդիենկոն կոդիֆիկացված այդպիսի խոշոր նորմատիվ իրավական ակտի առկայությունը համարում է իրավունքի ինքնուրույն ճյուղի առանձնացման չափանիշներից մեկը¹⁷:

Ֆրանսիայում «կոդիֆիկացիա» եզրույթն ունի մի փոքր այլ նշանակություն և հասկացվում է նեղ ու լայն իմաստներով¹⁸: Նեղ իմաստով ըմբռնումը համապատասխանում է Հայաստանի Հանրապետությունում համակարգման այս

¹⁵ St' u Юридическая техника: учебник / под ред. В. М. Баранова. – Москва: Проспект, 2021, էջ 621:

¹⁶ St' u **Москалев С. О., Акиева П. Х.** Систематизация законодательства: понятие и виды // Либерально-демократические ценности, 2021, № 4, <https://liberal-journal.ru/PDF/01UNLD421.pdf> (մուտք՝ 19.09.2025):

¹⁷ St' u **Гордиенко П. Ю.** Сущность и юридическая природа систематизации права // Вестн. Волгogr. гос. ун-та. Сер. 5, Юриспруд, 2012, № 2 (17), էջ 247-256, <https://j.jvolsu.com/index.php/ru/component/attachments/download/263> (մուտք՝ 26.09.2025):

¹⁸ St' u **Ashuraxunova Sh. T.** Systematization of legislation: theoretical legal analysis based on foreign experience Central Asian Journal of education and innovation, Volume 3, Issue 5, May 2024, էջ 196-202, doi.org/10.5281/zenodo.11261090:

ձևի իրագործման բովանդակությանը: Լայն իմաստով կոդիֆիկացիան հասկացվում է որպես որոշակի չափանիշներով, առանց որևէ վերանայման նմանատիպ հասարակական հարաբերություններ կարգավորող իրավական ակտերի միավորում մեկ փաստաթղթում, ինչը, մեր կարծիքով, նույնանում է ինկորպորացիայի հետ:

Կոնսոլիդացիան՝ որպես համակարգման ձև, հասկացվում է նորմատիվ ակտերի միավորմանն ուղղված այնպիսի գործընթաց, որի արդյունքում դրանք կորցնում են իրենց իրավաբանական ուժը, և փոխարենն ուժի մեջ է մտնում նոր ստեղծված ակտ¹⁹:

Ժամանակի ընթացքում կուտակվում է նույն կարգավորման առարկան ունեցող այնպիսի նորմատիվ իրավական ակտերի զգալի քանակ, որոնց դրույթները հաճախ կրկնվում են, իսկ երբեմն պարունակում են ակնհայտ անհամապատասխանություններ և հակասություններ: Նմանատիպ երևույթները վերացնելու համար անհրաժեշտություն է առաջանում համախմբելու դրանք մեկ միասնական ակտում: Այս խնդիրը լուծելու միջոցներից մեկը կոնսոլիդացիան է, որի նպատակն է վերացնել նորմատիվ ակտերի բազմազանությունը և օրենսդրական կառուցվածքում ստեղծել խոշոր, համանման հասարակական հարաբերություններ կարգավորող այնպիսի ակտ²⁰, որում ներառվող փաստաթղթերը կտեղադրվեն առանձին գլուխների, հոդվածների և մասերի տեսքով²¹:

Կատարված ուսումնասիրությունից կարելի է եզրակացնել, որ համակարգման որոշակի ձևերի օբյեկտ²² կարող են հանդիսանալ ոչ բոլոր իրավական ակտերը: Այս հիմքով կարելի է իրականացնել դրանց խմբավորում և առանձնացնել համակարգման այնպիսի ձևեր, որոնց օբյեկտ են միայն նորմատիվ ակտերը (կոդիֆիկացիան և կոնսոլիդացիան), և այնպիսիները, որոնց օբյեկտ կարող են լինել ընդհանրապես իրավական ակտերը (հաշվառումը և ինկորպորացիան):

¹⁹ Տե՛ս **Арзамасов Ю. Г., Певцова Е. А.** Роль цифровизации в систематизации юридической терминологии // Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Юриспруденция. 2022 / № 4, էջ 24-34, DOI: 10.18384/2310-6794-2022-4-24-34:

²⁰ Տե՛ս **Москалев С. О., Акиева П. Х.** նշվ. աշխ.:

²¹ Տե՛ս **Реутов В. П., Ваньков А. В.** К вопросу о консолидации как форме систематизации законодательства // Право и современные государства, 2013, № 3, էջ 16-20:

²² Համակարգման օբյեկտի և առարկայի տարբերակման հիմնախնդրին անդրադարձած հեղինակները չունեն միասնական տեսակետ դրանց հասկացման վերաբերյալ: Ըստ Տ. Վ. Կաշանինայի խորքային մոտեցման դեպքում հնարավոր է բաժանել «օբյեկտ» և «առարկա» հասկացությունները: Նա առաջարկում է օբյեկտ համարել նորմատիվ, իրավակիրառ, մեկնաբանական (օրինակ՝ բարձրագույն դատարանի որոշումները) և ընդհանրապես այն ակտերը, որոնք ենթակա են համակարգման, իսկ առարկա՝ այդ ակտերի առանձին բաժինները (մասեր, կետեր և այլն), իրավական կարգադրագրերը, դրույթները: Տե՛ս **Кашанина Т. В.** Юридическая техника: учебник. - М.: Эксмо, 2007, էջ 308-309:

Կոնստիդացիայի անհրաժեշտությունը մեր իրավական համակարգում

Դ. Ա. Արդիևան նշում է, որ կոնստիդացիան իրավաստեղծ գործունեության յուրահատուկ տեսակ է, որի իրագործման ընթացքում նոր դրույթներ չեն ներմուծվում, և արդյունքում չի փոխվում իրավական կարգավորման բովանդակությունը: Նախորդ փաստաթղթերի բոլոր դրույթները դասավորվում են տրամաբանական հաջորդականությամբ, և այդպես ձևավորվում է ապագա ակտի ընդհանուր կառուցվածքը: Կատարվում են նաև խմբագրական բնույթի վերանայումներ, այդ թվում՝ տերմինների նույն նշանակությամբ կիրառման ապահովում և հակասությունների ու կրկնությունների վերացում: Դրան հասնելու համար նմանատիպ բովանդակություն ունեցող նորմերը միավորվում են մեկ կետի կամ հոդվածի մեջ, միաժամանակ արդիականացվում է տերմինաբանությունը: Այսպիսի աշխատանքի արդյունքը կոնստիդացված ակտն է, որը պետք է համապատասխանի բոլոր անհրաժեշտ պահանջներին²³:

Կոնստիդացված օրենսդրական ակտեր ընդունելու պրակտիկան լայն տարածում ունի Անգլիայում, ինչը պայմանավորված է նաև այդ իրավական համակարգում կոդիֆիկացիայի բացակայությամբ: Կոնստիդացնող օրինագծերը ստատուտային օրենսդրությունը պարզեցնելու նպատակով հնարավորություն են ընձեռում մի քանի գործող օրենքներ միավորել մեկում:

Իրավունքի աղբյուրների բազմազանության և օրենսդրական ակտերի թվի արագ աճի պայմաններում դրանք համակարգման ենթարկելու խնդիրը հատկապես հրատապ դարձավ 20-րդ դարում, որի երկրորդ կեսին անգլիական իրավունքի կանոնակարգման հիմնական ձև դարձած կոնստիդացիայի կիրառման բուռն գործընթացն այդ իրավական համակարգում ընդհանուր առմամբ հանգեցրեց զգալի փոփոխությունների: Համակարգման այս ձևի հարմարավետությունն անգլիացիները բացատրում են նրանով, որ կոնստիդացվող ակտերը խորհրդարանում անցնում են պարզեցված օրենսդրական ընթացակարգով, որը չի բացառում առանձին փոփոխությունների և բարելավումների հնարավորությունը²⁴:

Մոլդովայի Հանրապետությունում կոնստիդացիայի շրջանակներում օրենսդիրը հնարավորություն է ընձեռում լրացնել առկա բացերը: Մասնավորապես՝ «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» օրենքի 61-րդ հոդվածն ամրագրում է, որ այն դեպքերում, երբ անհրաժեշտ է լրացնել նորմատիվ ակտերի բացերը, որոշակի հասարակական հարաբերությունների իրավական կարգա-

²³ St' u, օրինակ՝ **Абдиева Д. А.** Систематизация законодательства в условиях перехода к новому технологическому укладу: дис. ... канд. юрид. наук: 5.1.1. Теоретико-исторические правовые науки / Абдиева Даткайым Акылбековна. – М., 2024, էջ 84:

²⁴ St' u История государства и права зарубежных стран: Учебник для вузов: В 2 ч. Ч. 2 / Под общ. ред. О. А. Жидкова и Н. А. Крашенинниковой. – 2-е изд., стер. – М.: Издательство НОРМА, 2003, էջ 551-552:

վորումը կատարելագործել նորմատիվ ակտերում հիմնարար փոփոխություններ մտցնելով կամ կրճատել նույն ոլորտում կուտակված իրավական նորմերի բազմազանությունը, մշակվում է կոնսուլիդացված ակտի նախագիծ:

Նկատելի է, որ Հայաստանի Հանրապետությունում օրենսդրական մակարդակով չկա որևէ ամրագրում կոնսուլիդացիայի վերաբերյալ, սակայն այս ձևը ներդնելը, կարծում ենք, շատ արդյունավետ կարող է լինել մեր իրավական համակարգի համար: Այսօր թվային տեխնոլոգիաների և հասարակական կյանքի տարբեր ոլորտների արագ զարգացման պայմաններում գրեթե բոլոր իրավական համակարգերում, այդ թվում՝ մեր հանրապետությունում, նկատվում է իրավական կարգավորումների զգալի աճ: Միաժամանակ, ավելանում է նորմատիվ նյութը, և առաջանում է այդ բազմազանությունը հաղթահարելու անհրաժեշտություն: Այսպիսի խնդիրները լուծելու համար գործնականում նպատակահարմար է որպես համակարգման ձև կիրառել կոնսուլիդացիան, որը հնարավորություն կտա, նույն ոլորտը կարգավորող մի քանի օրենքներ կամ այլ նորմատիվ ակտեր մեկ միասնական փաստաթղթում միավորելու միջոցով, կրճատել դրանց քանակը, արդիականացնել տերմինաբանությունը, վերացնել առկա հակասություններն ու կրկնությունները: Արդյունքում կստանանք մեկ միասնական, համախմբված նորմատիվ ակտ, որը կունենա նույն իրավաբանական ուժը, ինչ նախորդները: Կոնսուլիդացիայի գործընթացում կարող են լրացվել նաև տվյալ ոլորտում առկա օրենսդրական բացերը: Համակարգման այս ձևը կարելի է կիրառել նաև, երբ կարիք չկա իրականացնել կոդիֆիկացիա:

Մեր հանրապետությունում կոնսուլիդացիայի ենթակա օրինակ կարող է լինել կոռուպցիայի դեմ պայքարին ուղղված օրենսդրությունը, որը իրավունքի որևէ ճյուղի առանձին մաս չէ, սակայն ընդգրկում է տարբեր ոլորտների կարգավորումների լայն շրջանակ: Նման համախմբման արդյունքում կկրճատվի գործող կարգավորիչ զանգվածի ծավալը, միաժամանակ կշտկվեն հակասություններն ու համընկնումները:

«Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 34-րդ հոդվածի ամրագրումներից բխում է, որ նորմատիվ իրավական ակտերում փոփոխություններ կամ լրացումներ կարող են կատարվել միայն ընդունող մարմնի կամ նրա իրավահաջորդի կողմից նույն տեսակի և բնույթի ակտ ընդունելու միջոցով, իսկ համատեղ ընդունված նորմատիվ իրավական ակտերում փոփոխություններն ու լրացումները կատարվում են այդ ակտն ընդունած մարմինների կամ դրանց իրավահաջորդների համատեղ ընդունած նորմատիվ իրավական ակտով: Բացառություն են կազմում միայն օրենսգրքերը, որոնցում փոփոխություն կամ լրացում կարող է կատարվել օրենքով: Նույն օրենքի 23-րդ հոդվածի 7-րդ մասի համաձայն՝ ընդունող մարմինը պարտավոր է հրապարակել նաև ակտում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելուց հետո դրա ինկորպորացված տարբերակը:

Հասկանալի է, որ գործող նորմատիվ իրավական ակտերում փոփոխություն կամ լրացում նախատեսող փաստաթղթերն իրենց ազդեցությունն են ունենում իրավական կարգավորման վրա և որոշակի տեմպ են հաղորդում գործող օրենսդրությանը, սակայն դրանք, ըստ էության, ենթակա են ներառման իրենց կողմից փոփոխվող ակտում: Այս գործողության ավարտից հետո փոփոխություն կամ լրացում նախատեսող ակտն այլևս չի ունենում ինքնուրույն կարգավորիչ նշանակություն: «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 23-րդ հոդվածին համապատասխան՝ իրավական ակտերի միավորման այսպիսի գործընթացը մեր հանրապետությունում ընդունված է անվանել պաշտոնական ինկորպորացիա, ինչը սխալ մոտեցում է, քանի որ, մեր կարծիքով, համապատասխանում է կոնսոլիդացիայի տեսական կառույցին: Օրինակ՝ Մոլդովայի Հանրապետության նույն օրենքի 2-րդ հոդվածն ամրագրում է, որ նորմատիվ ակտի կոնսոլիդացված էլեկտրոնային տեքստն իրավական ակտերի պետական ռեգիստրում հրապարակված նույն ակտի էլեկտրոնային պաշտոնական տարբերակն է, որը կազմվում է այդ ակտի հիմնական ու դրանում փոփոխություններ նախատեսող նորմատիվ ակտերի բովանդակության հիման վրա և ներառում է կատարված բոլոր փոփոխությունները:

Եզրակացություն

Ամփոփելով աշխատանքի արդյունքները՝ կարող ենք արձանագրել, որ իրավական կարգավորման ոլորտի ընդլայնման և դրա արդյունքում իրավական զանգվածի աճի ներկայիս պայմաններում առավել անհրաժեշտ է դառնում համակարգման իրականացումը: Ոչ բոլոր իրավագետների կողմից է ընդգծվում իրավունքի տեսության մեջ գոյություն ունեցող համակարգման հիմնական բոլոր ձևերի կարևորությունը, որն այդքան էլ ճիշտ մոտեցում չէ, քանի որ յուրաքանչյուր դեպքում դրանցից որևէ մեկի ընտրությունը կախված է իրավական ակտերի միավորում պահանջող կոնկրետ իրավիճակի նկատմամբ դրա կիրառման արդյունավետությունից:

Ըստ օբյեկտի՝ համակարգման ձևերը բաժանվում են երկու խմբի: Առաջին խմբին են դասվում կոդիֆիկացիան և կոնսոլիդացիան, որոնց օբյեկտ են միայն նորմատիվ ակտերը, իսկ երկրորդին՝ հաշվառումը և ինկորպորացիան, որոնց օբյեկտ կարող են դառնալ ընդհանրապես իրավական ակտերը:

Ներպետական օրենսդրությամբ կոնսոլիդացիայի՝ որպես համակարգման ձևի ամրագրումը և դրա գործնական կիրառումը արդյունավետ միջոց կարող են լինել իրավական ակտերի բազմազանությունը հաղթահարելու, դրանց միջև առկա հակասությունները, բացերը վերացնելու, կրկնությունները բացառելու, տերմիններն արդիականացնելու անհրաժեշտության տեսանկյունից: Այսօր շատ արդիական է դրա իրագործումը կոռուպցիայի կանխարգելմանն ուղղված նորմատիվ ակտերի նկատմամբ, ինչը կնպաստի համապատասխան ոլորտը կարգավորող օրենսդրության կիրառման արդյունավետությանը, ինչ-

պես նաև դրանից օգտվելու հարմարավետությանը: Բացի այդ, կոնսոլիդացիան նպատակահարմար է նաև այն դեպքերում, երբ հնարավոր չէ իրականացնել կողիֆիկացիա:

Նորմատիվ իրավական ակտերում փոփոխություն կամ լրացում նախատեսող փաստաթղթերի միավորման գործընթացն իրենց կողմից փոփոխվող ակտում, որը մեր իրավական համակարգում արտահայտվում է «պաշտոնական ինկորպորացիա» եզրույթով, նույնանում է կոնսոլիդացիայի տեսական ըմբռմանը:

СЕРГЕЙ КОЧАРЯН – *Формы систематизации правовых актов.* – Систематизация права – это постоянная юридическая деятельность, направленная на унификацию правовых актов, имеющих общие признаки, целями которой являются совершенствование действующих правовых норм, устранение противоречивых норм, пробелов, устаревших положений, обеспечение удобства пользования правовым материалом.

В рамках данной работы изучены различия и особенности форм систематизации правовых актов, проанализировано их теоретическое и практическое значение, эффективность применения существующих в нашей правовой системе форм, также была обоснована необходимость законодательного закрепления консолидации. В результате исследования также была осуществлена группировка форм систематизации, существующих в профессиональной литературе.

Ключевые слова: *форма систематизации, кодификация, учёт правовых актов, консолидация, инкорпорация, законодательство, противоречие, правовая система, повторение, нормативный массив.*

SERGEY KOCHARYAN – *Forms of Systematization of Legal Acts.* – The systematization of law is a permanent legal activity aimed at unifying legal acts with common features, the goals of which are to improve existing legal provisions, eliminate contradictory regulations, gaps, outdated provisions, and ensure the convenience of using legal material.

Within the framework of this work, the differences and peculiarities of the forms of consolidation of legal acts have been studied, their theoretical and practical meanings have been analyzed, the effectiveness of the application of the forms existing in our legal system has been analyzed, and the need for legislative consolidation has been substantiated. As a result of the study, a grouping of systematization forms available in professional literature was also performed.

Key words: *form of systematization, codification, accounting of legal acts, consolidation, incorporation, legislation, contradiction, legal system, repetition, normative mass.*

References

- Abdieva D. A. Sistemizaciya zakonodatelstva v usloviyax perexoda k novomu texnologicheskomu ukladu: dis. ... kand. yurid. nauk: 5.1.1. Teoretiko-istoricheskie pravovie nauki / Abdieva Datkayim Akilbekovna. – Moskva, 2024, p. 192.
- Abdieva D. A. Vidi sistemizacii zakonodatelstva v usloviyax sovremennoy dinamiki prava // *Obrazovanie i pravo.* – 2023. – № 6, s. 73-77, DOI 10.24412/2076-1503-2023-6-73-77.
- Alekseev S. S. Obshaya teoriya prava: uchebnik. – 2-e izd., pererb. i dop. – M.: Prospekt, 2009, s. 576.
- Arzamasov Yu. G., Pevcova E. A. Rol cifrovizacii v sistemizacii yuridicheskoy terminologii // *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo oblostnogo universiteta. Seriya: Yurisprudenciya.* 2022 / № 4, s. 24-34, DOI: 10.18384/2310-6794-2022-4-24-34.

- Ashuraxunova Sh. T. Systematization of legislation: theoretical legal analysis based on foreign experience. Central Asian Journal of Education and Innovation, Volume 3, Issue 5, May 2024, p. 196–202, doi.org/10.5281/zenodo.11261090.
- Boshno S. V. Uchoť normativnix pravovix aktov / Pravo i sovremennie gosudarstva 5/2018, s. 58-64, DOI: <http://dx.doi.org/10.14420/ru.2018.5.6>.
- Danielyan G. Iravastegts gortsuneutyun ev iravabanakan texnika. – Usumnakan dzernark. – Er. “Tigran Mets” hrat. 2021, 255 ej.
- Gordienko P. Yu. Sushchnost i yuridicheskaya priroda sistematizacii prava // Vestn. Volgogr. gos. un-ta. Ser. 5, Yurisprud. 2012. № 2 (17), s. 247-256, <https://j.jvolsu.com/index.php/ru/component/attachments/download/263> (accessed on 26.09.2025).
- Istoriya gosudarstva i prava zarubejnih stran: Uchebnik dlya vuzov: V 2 ch. Ch. 2 / Pod obsh. red. O. A. Jidkova i N. A. Krashennikovoy. – 2-e izd., ster. – M.: Izdatelstvo NORMA, 2003, p. 720.
- Karnauxova E. V. Ponyatie inkorporacii lokalnix normativnix pravovix aktov. Yuridicheskaya nauka i pravooxranitelnaya praktika. № 3 (6), 2008, s. 4-14, <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-inkorporatsii-lokalnyh-normativnyh-pravovyh-aktov/viewer> (accessed on 26.09.2025).
- Kartashov V. N. Teoriya pravovoy sistemi obshestva. V 2 t. T. 1. – Yaroslavl: YarGU, 2005, p. 547.
- Kashanina T. V. Yuridicheskaya texnika: uchebnik. – M.: Eksmo, 2007, p. 512.
- Lazarev V. V., Lipen S. V. Teoriya gosudarstva i prava: uchebnik dlya vuzov. – 5-e izd., ispr. i dop. – Moskva: Izdatelstvo Yurayt, 2020, s. 521.
- Mironov V. O., Zin N. V. Sistematizaciya zakonodatelstva: ponyatie i vidi. Pravo i gosudarstvo: teoriya i praktika. 2019. № 7(175), s. 48-50, <https://cyberleninka.ru/article/n/sistematizatsiya-zakonodatelstva-ponyatie-i-vidy/viewer> (accessed on 26.09.2025).
- Moskalev S. O., Akieva P. X. Sistematizaciya zakonodatelstva: ponyatie i vidi // Liberalno-demokraticheskie cennosti, 2021 №4, <https://liberal-journal.ru/PDF/01UNLD421.pdf> (accessed on 19.09.2025).
- Muxaev R. T. Teoriya gosudarstva i prava: uchebnik. – 2-e izd., pererab. i dop. – M.: YUNITI-DANA, 2005, p. 543.
- Problemi obshey teorii prava i gosudarstva / Pod obsh. red. V. S. Nersesyanca. – M.: Norma, 2004, s. 832.
- Protasov V. N. Teoriya gosudarstva i prava: uchebnoe posobie dlya vuzov - 5-e izd., pererab. i dop. – M.: Izdatelstvo Yurayt, 2020, p. 192.
- Retuov V. P., Vankov A. V. K voprosu o konsolidacii kak forme sistematizacii zakonodatelstva // Pravo i sovremennie gosudarstva. 2013. № 3, s. 16-20.
- Teoriya gosudarstva i prava: Uchebnik / pod red. A. S. Pigolkina. – M.: Yurist-Izdat, 2006, p. 613.
- Teoriya gosudarstva i prava: Uchebnik / Pod red. R. A. Romashova. – SPB.: Izdatelstvo R. Aslanova “Yuridicheskij centr Press”, 2005, s. 630.
- Tomin V. A. Yuridicheskaya texnika: uchebnoe posobie. – Sankt-Peterburg, 2015, p. 84.
- Yashchuk T. F. Sistematizaciya rossiyskogo zakonodatelstva v sovetskiy period: monografiya.-Omsk: Izd-vo Om. gos. un-ta, 2021, s. 414.
- Yuridicheskaya texnika: uchebnik / pod red. V. M. Baranova. – Moskva: Prospekt, 2021, s. 648.